

LA GUERRA MUNDIAL AFRICANA

Sergio GARCÍA CHICANO

Resum: El present treball tracta d'analitzar les arrels, causes, processos i motivacions que van conduir a l'esclat de la Guerra Panafricana entre el 1998 i el 2003. Alhora, procura definir algunes de les seves continuïtats i conseqüències, així com destacar la singularitat del mateix conflicte en particular, i de la situació de la RDC en general, a través d'un anàlisi històric del seu passat, que resulta indissociable del present per a poder comprendre el perquè d'aquesta guerra. Per a fer-ho, l'obra s'endinsarà en la vessant etnicista atribuïda als conflictes, els recurrents beneficis del sòl congolès i la participació de forces estrangeres en el territori i els seus efectes.

Paraules clau: *Sistema de Treball Forçat, etnicisme, mobutisme, recursos naturals, Comunitat Internacional.*

Abstract: The present study aims to analyze the roots, causes, processes and motivations that led to the outbreak of the Pan African War between 1998 and 2003. Moreover, it seeks to define some of the continuities and consequences, and emphasize the uniqueness of the same conflict in particular, and the situation in the DRC in general, through a historical analysis of the past, which is inseparable from the present in order to understand the because of this war. To do this, the work will explore the hillside ethnically attributed to the conflict, recurrent benefits of the congolese soil and the participation of foreign forces in the region and their effects.

Keywords: *Forced Labor System, ethnicity, mobutism, natural resources, predation, International Community.*

LA GUERRA MUNDIAL AFRICANA

INDEX

INTRODUCCIÓ	4
1. ANTECEDENTS HISTÒRICS.....	7
1.1. Tracta d'esclaus.....	8
1.2. Estat Lliure del Congo.....	10
1.2.1. <i>Sistema de treball forçat</i>	11
1.3. Congo Belga	14
2. ANTECEDENTS PROPERS.....	15
2.1. Independència i Primera República	16
2.1.1. <i>Katanga</i>	17
2.1.2. <i>Kasai</i>	19
2.1.3. <i>Kwilu-Kwango</i>	20
2.2. Mobutisme i Segona República	21
2.2.1. <i>Shaba</i>	23
3. ANTECEDENTS IMMEDIATS	24
3.1. Ingerències, desplaçaments i violències.....	24
3.2. La Tercera República i l'ascens de Kabila	26
4. PRIMERA GUERRA MUNDIAL AFRICANA (1998-2002).....	28
4.1. Causes.....	28
4.2. Protagonistes i Motivacions	29
4.3. Segona Guerra del Congo	31
4.4. Conseqüències	33
4.4.1. <i>Tercera Guerra del Congo (2004-2009)</i>	34
4.4.2. <i>Saqueig dels recursos naturals</i>	37
4.5. Temptatives de pau	39
5. OBSERVACIONS CONCLUSIVES.....	42
BIBLIOGRAFIA EMPRADA	45

LLISTAT ABREVIATURES

- RDC: República Democràtica del Congo
- ELC: Estat Lliure del Congo.
- AIC: Associació Internacional del Congo.
- TPI: Tribunal Penal Internacional.
- MONUC: Missió de l'ONU al Congo.
- CEPGL: Comunitat Econòmica dels Països dels Grans Llacs.
- ABIR: Anglo-Belgian India Rubber Company.
- UMHK: Unió Minera de l'Alt Katanga.
- ABAKO: Aliança dels Bakongo.
- CNM: Moviment Nacional Congolès.
- FP: Force Publique.
- ANC: Armada Nacional Congolesa.
- CONAKAT: Confederació Nacional Katanguesa
- MNC: Moviment Nacional Congolès.
- CNL: Consell Nacional d'Alliberament.
- PRP: Partit de la Revolució del Poble.
- PPRD: Partit del Poble per la Revolució i la Democràcia.
- CONACO: Convenció Nacional Congolesa.
- FLNC: Front d'Alliberament Nacional del Congo.
- MPR: Moviment Popular de la Revolució.
- MLC: Moviment per a l'Alliberació del Congo.
- MRND: Moviment Republicà i Nacional per la Democràcia i el Desenvolupament.
- AFDL: Aliança de Forces Democràtiques per a l'Alliberació del Congo.
- FAZ: Forces Armades del Zaire.
- RCD: Reagrupament Congolès per la Democràcia.
- FARDC: Forces Armades de la República Democràtica del Congo.
- CNDP: Congrés Nacional per a la Defensa del Poble.
- MPLA: Moviment Popular d'Alliberament d'Angola.
- FLNA: Front Nacional per a l'Alliberament d'Angola.
- UNITA: Unió Nacional per a la Independència Total d'Angola.

- FDLR: Forces Democràtiques per a l'Alliberació de Ruanda.
- FAR: Forces Armades Ruandeses.
- FPR: Front Patriòtic Ruandes.
- ADF: Aliança de les Forces Democràtiques.
- LRA: Exèrcit de Resistència del Senyor.
- FRODEBU: Front per la Democràcia de Burundi.
- l'UPRONA: Unió pel progrés Nacional.

INTRODUCCIÓ

Aquest treball es planteja com un exercici de comprensió i reflexió. En termes de la primera fórmula, tracta d'analitzar els processos històrics des de les arrels, així com les dinàmiques variants que van entrar en joc al voltant d'aquests, per tal de donar llum al seu objecte d'estudi, esbrinant els antecedents que van concretar el seu inici temporal i espacial. Pel que fa al segon exercici, si cal més complex, es proposa cavil·lar sobre el rerefons real de l'assumpte en qüestió, així com les motivacions i les empentes que instigaren els actors protagonistes, per tal de permetre la consecució dels processos que van acabar originant l'eclosió del fet històric analitzat. Aquest últim punt requereix igualment, la menció d'algunes consideracions sobre les conseqüències a curt i llarg termini que van esdevenir a partir del desenvolupament intern i extern de l'objecte d'anàlisi.

La Primera Guerra Mundial Africana o Panafricana, la Segona Guerra del Congo o la Gran Guerra de Depredació, són algunes de les denominacions atribuïdes a un dels conflictes de major magnitud experimentats en el continent africà al llarg de la seva història mil·lenària. Aquest, no es pot interpretar com a producte exclusiu de les dinàmiques socioeconòmiques internes de la regió, sinó que respon a un seguit de claus, de les quals moltes tenen un origen històric que reparteix responsabilitats entre les potències europees i occidentals des de l'època colonial, fins als veïns contemporanis de la República Democràtica del Congo, assolint unes dimensions quasi inabordables, que atorguen a aquesta conflictivitat una singularitat inusual.

Quan es fa referència a les violències de la regió històrica del Congo, sembla obviar-se un aspecte importantíssim de la seva realitat territorial, fet que silencia un dels motors principals del conflicte, interessat en el manteniment del desordre congolès. Dita eventualitat ha provocat el deteriorament general de les estructures polítiques, socials i econòmiques a través del saqueig dels recursos naturals del territori. Ens referim a la seva riquesa territorial, tan cobejada per les potències estrangeres que, des del colonialisme belga -i inclús des del descobriment portuguès del Riu Congo- fins

a l'actualitat globalitzadora més recent, han procurat apropiar-se en benefici de les seves economies.

Cap el 2007, uns 5 milions de persones havien perdut la vida com a conseqüència de la conflictivitat creixent que en realitat, podrien apreciar-se com a víctimes de la riquesa del seu territori. Aquesta problemàtica arrossegada per l'història dels congolesos afecta de forma directa a l'actualitat del país, on la joventut del sector rural ha sofert la guerra en detriment d'una educació adequada i l'explotació de la mineria actualment s'ha estès a nivell general des de les capes més baixes de la societat, perdent la tradició agrícola de moltes comunitats.

A més, existeixen bandes armades sostingudes per autoritats estrangeres i internes que alimenten el negoci del contraban miner i altres recursos naturals a través de l'obstrucció del treball rural i del progrés en benefici dels mateixos congolesos. Aquesta tendència armada, troba els seus orígens en les guerres de repetició i inclús en les autoritats esdevingudes durant el colonialisme, però han evolucionat amb total impunitat fins arribar al punt de posseir un important paper pel que fa a l'influència sobre la realitat del Congo i el paísos que l'envolten.

Les dinàmiques del conflicte d'ampli espectre de la RDC s'interrelacionen en espai i temps, dificultant la identificació d'actors i motivacions en la perpetuïtat de les violències. Aquestes han contribuït a la desestabilització de diverses poblacions i ètnies que s'han vist obligades a desplaçar-se dels seus indrets autòctons o de refugi, alterant l'ordre regnant dels llocs de destí i provocant l'enfrontament armat entre algunes d'elles per desavinences històriques incrementades pel mateix conflicte.

Tanmateix, les crisis humanitàries esdevingudes per culpa dels enfrontaments, que obren greus ferides en el teixit de la societat congoleesa, han rebut respostes de la Comunitat Internacional que, o bé s'han caracteritzat per la proposta de grans planificacions i intervencions teòriques que no assolien les necessitats requerides en la pràctica, o bé han adoptat un posicionament tan passiu enfront d'aquests, que inclús han participat en el mateix saqueig dels recursos del Congo.

Els últims intents de pacificació han acabat fracassant o agreujant algunes de les problemàtiques ja existents a través de la permissió, o directa

legitimació, dels actes criminals de guerra que alguns individus han perpetrat per tal de fer del Congo el seu feu personal. Tots aquests factors han acabat establint una mena de cultura de la impunitat enfront la violència, que sembla domesticada, acceptada i inherent al desenvolupament del territori, provocant greus violacions dels drets humans de la població civil, que segueixen omplint estadístiques sense una resposta ferma en l'àmbit pràctic, i entre les quals caldria destacar l'emprament de les agressions sexuals com a arma de guerra o el reclutament de nens soldats com a combatents de les guerrilles. Tot plegat ens obliga a reflexionar sobre el transfons real d'aquests successius conflictes que, sobretot aquells que van ocasionar-se a partir de la dècada dels 90 del passat segle, han estat titllats com a guerres tribals o ètniques, amb el consegüent emmordassament de les veus que denunciaven les dinàmiques predadores presents en cada una de les confrontacions que experimentà la RDC.

Al voltant de les bandes armades i els explotadors il·legals de la riquesa natural, s'han estès xarxes clandestines d'abast internacional que controlen l'extracció i distribució dels recursos congolesos enfront la passivitat dels òrgans interns i externs, que han acabat permetent la continuació i consolidació d'aquests negocis il·legals com a mètodes de finançament de les activitats bèl·liques.

Per tant, aquest treball es predisposa a analitzar i comprendre els diversos trets de la Guerra Panafricana esdevinguda el 1998. Dita tasca, s'assolirà a través de la dissecció de les dinàmiques que van acabar produint l'esclat del gran conflicte armat que involucrà a tot un seguit de països veïns, com a resultat de les seves decisions internes promogudes per la situació d'aquests en la conflictivitat africana en general, o pels interessos que podia despertar la riquesa natural de la regió en concret. Aquestes dinàmiques però, caldrà distingir-les de les seves arrels i orígens, algunes característiques de les quals s'estenen fins al passat colonial de l'ocupació belga. Tanmateix, es necessari exposar els fets que van seguir a la Gran Guerra Africana, doncs entenent la seva història com un ens continu i indissociable de la realitat tan passada com de la que li segueix, el conflicte marcarà l'esdevenir de la República Democràtica del Congo i d'alguns països que l'envolten com Ruanda o Uganda.

D'aquesta manera, es fa necessari l'establiment d'algunes consideracions sobre el rerefons d'aquesta violència multiforme, que envolta en termes temporals i espacials l'objecte d'estudi, tant de forma prèvia com posterior i tant de fronteres endins com enfora. La Guerra Mundial Africana va experimentar una violència extrema que agreujà les mateixes condicions de l'activitat bèl·lica, provocant un seguit de desestabilitzacions generals en la regió dels Grans Llacs. Els intents de resolució no només van arribar a ser escassos, sinó que alimentaren les activitats il·lícites i en contra dels drets humans instaurant uns mecanismes violents i predadors que perduren fins avui dia. La desatenció de les poblacions civils i la passivitat enfront dels crims de guerra, que tanta tradició i arrelament han aconseguit en aquest indret, donen l'aparença de que el Congo ha estat maleït per la seva pròpia riquesa natural.

1. ANTECEDENTS HISTÒRICS

El Regne històric de Kongo abastava un territori d'uns 1600 km², més reduït que l'actual RDC, però que incloïa zones que avui dia estan ocupades per altres països com Angola o Congo Brazzaville. La capital del regne era Mbanza Kongo i el títol de monarca era conegut com *Mani Kongo*. Situat al voltant d'una extensa xarxa comercial basada en l'intercanvi, el regne gaudia d'un esplendor proporcional a la riquesa que els oferia la conca del riu Congo. Entre algunes de les activitats comercials que desenvolupaven, es trobava la venda d'esclaus, que solien ser presoners de guerra, criminals o deutors, però també participaven en el comerç d'objectes de coure, marfil o ceràmica. En realitat, la naturalesa de l'esclavitud africana variava en funció del territori, però en el cas de Kongo existia una major flexibilitat que permetia la llibertat de l'esclau passades una o dos generacions, mantenint el dret a casar-se amb persones lliures fins i tot. En menys d'una dècada després de l'arribada dels primers colons europeus, el Regne de Kongo va passar a ser pràcticament un mercat d'esclaus africans per voluntat europea i l'acció dels traficants continentals.

1.1. Tracta d'esclaus

Tot i que l'Europa medieval era reticent a desplaçar-se cap a la costa africana del Mediterrani per temor al que allà podien trobar-s'hi, les visions mítiques de *Les fonts del Nil* i la *Llegenda del prevere Joan cristià* despertaven gran part de l'interès per conèixer aquests territoris, però fins la invenció de la caravel·la el 1440, no es va poder realitzar aquest periple. Així doncs, després de diverses expedicions, els portuguesos dirigits per Diogo Cão van descobrir la desembocadura del riu Congo el 1482, establint el primer contacte d'una població de l'Àfrica Central amb una potència europea, per a instal·lar-hi en nou anys una assentament de sacerdots cristians (Hoschild, 2002, 27-28).

El descobriment de la conca del riu Congo que també incloïa l'Angola actual, va acabar alterant el sistema de relacions comercials del regne i dels que l'envoltaven, per la posterior intrusió dels portuguesos en aquests. Nzinga Mbemba, *Mani Kongo* des del 1506 i rebatejat com Afonso I, fou testimoni de l'arribada dels primers colonitzadors, que tot i rebre'ls amb entusiasme inicialment, acabaria lamentant aquesta realitat que durant la seva existència es caracteritzaria per la febre esclavista. Efectivament, tot i l'adopció de moltes condicions portugueses com la religió o les condicions de la tracta, la intransigència i ambició lusitanes van començar a passar factura al regne de Kongo, preocupacions que es materialitzarien amb les crides del *Mani Kongo* a Joan III de Portugal i al papa per a frenar la tracta agressiva (Hoschild, 2002, 36).

Aviat va començar a evidenciar-se la destrucció de les institucions, els sistemes de relacions i costums i dignitats del regne, provocant la consegüent desestructuració del seu sistema polític, social i econòmic tradicionals. Les formes d'esclavitud que experimentà aquest territori van assolir unes xifres de desplaçats obligats d'aproximadament 13 milions (Kabunda, 2003, 8), provocant aquest inicial sentit de ressentiment cap a les actituds estrangeres per la violència que empraren, romanent en el subconscient col·lectiu fins arribar a les generacions actuals.

El Nou Món descobert per espanyols i portuguesos a l'altre banda de l'Atlàntic fou un dels destins directes de molts d'aquests esclaus, que serien desplaçats per tal d'omplir el gruix de treballadors requerits a plantacions i mines. Els comerciants àrabs que ja exercien les seves activitats comercials

d'esclavatge des del segle VIII, van traslladar des de la zona oriental del regne a l'Orient Mitjà, una important quantitat d'esclaus. Cap el segle XVII, el domini colonial a traves del suport dels comerciants africans, aconseguia exportar anualment uns 15.000 esclaus des de la conca del Congo fins les Amèriques, per tal de ser enviats a treballar a les mines i plantacions de Brasil o a les colònies britàniques d'Amèrica del Nord, on proliferaven els cultius de cotó i tabac (Hoschild, 2002, 31-32).

L'augment de la demanda externa per part dels portuguesos des d'Angola i els traficants zanzibaresos des de la Costa Oriental van fixar dues tendències creixents que pretenien trencar els llaços nadius de l'esclau i desenvolupar l'espina dorsal del negoci esclavista. Aquestes eren les caravanes, cada cop mes africanitzades, i les agències de les cases comercials, que enriquiren als intermediaris i desenvoluparen la competència d'aquest negoci a gran escala, sobretot a partir del segle XIX (Barril, , 16).

Les dinàmiques d'aquesta activitat comercial van acabar fragmentant el sistema de Kongo, que a traves de l'apropiació d'esclaus, la seva estructura es va venia avall per la inestabilitat creixent. Les productives relacions que els portuguesos establiren amb el regne van alimentar les economies europees que també elevaren els seus focus d'influència a la rica conca del Congo. Després de derrotar l'exèrcit del regne i decapitar el *Mani Kongo* Nvita a Nkanga el 1665 (Hoschild, 2002, 37), altres potències com Alemanya, Gran Bretanya, França o Holanda van començar a extreure profit d'aquest mercat esclavista, que ja havien delatat les seves intencions amb anterioritat.

A inicis del segle XIX, el territori de la conca del Congo es trobava ocupat per varies colònies europees, i tot i que el principal incentiu econòmic seguia provenint de la tracta, encara es tenia una baixa capacitat de control directe a l'Àfrica Central (Barril, 2012, 18). Les relacions comercials entre les comunitats i els saquejadors europeus estaven decantades a favor dels segons i des d'un origen, ja proveïen en benefici seu altres matèries com el marfil i el cautxú. A l'abolició de l'esclavitud el 1836, li va seguir el declivi del monopoli portuguès que es desintegrava progressivament en benefici del sotmetiment àrab, que dominà el comerç d'esclaus a l'actual zona de la RDC fins ben entrat el segle XIX.

1.2. Estat Lliure del Congo

La desestabilització creixent fruit de la depredació estesa per les potències i grups saquejadors, va debilitar l'organització de les societats de la zona, que no pogueren fer front a la invasió occidental i veïnal de finals del XIX que s'advenia sota el pretextos de l'abolició de la tracta, la reforma moral i el progrés científic. En realitat, aquest discurs europeu que incloïa denúncies cap els traficants àrabs incivilitzats que esclavitzaven "bàrbars", es construïa en paral·lel a l'extracció de beneficis dels recursos naturals africans, que cap el 1867 augmentaven en favor dels europeus amb el descobriment de jaciments diamantífers a Sud-Àfrica o aurífers el 1880, despertant un sentiment d'agitació arreu d'Europa per l'esperança de que Àfrica fos la principal font d'abastiment de la Revolució Industrial (Hoschild, 2002, 54-55). Però el principal instigador del desastre congolès que va seguir als 400 anys de tracta d'esclaus, va ser una important figura de la política europea.

El 1879, Henry Morton Stanley partia cap a Àfrica sota la voluntat i servei de Leopold II, monarca de Bèlgica. L'explorador Stanley, que en una expedició anterior va col·laborar en l'obertura d'Àfrica a Occident a través dels mitjans de comunicació, tenia la missió d'enfortir les relacions amb els caps nadius de la zona, per tal de crear xarxes d'influència que prepararessin les bases per a la concessió de zones que permetessin a l'Associació Internacional del Congo explotar el territori (Barril, 2012, 27-28).

La organització fundada per Leopold II, atorgava les possessions a la seva personalitat, i va tenir que afrontar les competències d'altres potències occidentals com la de França. És important assenyalar que el 1880 establia la possessió de la costa nord de l'Alt Congo a través del tractat de Brazza-Makoko i 5 tractats idèntics més. També, els impediments d'Anglaterra i Portugal, fent-se patent la pugna per Àfrica en general, i de la regió del Congo en particular. Aquesta confrontació a escala internacional, va requerir d'una solució diplomàtica, que arribà amb la celebració de la Conferència de Berlín entre el novembre del 1884 i el febrer de 1885, on s'establiren diferents àrees comercials i la navegació lliure dels rius. Leopold va aconseguir el reconeixement de la sobirania de l'AIC a la conca del riu Congo, i l'acceptació de les fronteres de l'Estat Lliure del Congo, que seran les de l'actual RDC. A nivell general, els postulats i les concessions que emergiren de la Conferència,

van accelerar de forma agressiva el colonialisme europeu al continent africà, però el sistema instaurat per Leopold II, que aconseguí el monopoli exclusiu i personal de l'ELC en la Conferència Antiesclavista del 1889 promoguda per ell, va diferenciar-se de la resta de casos. De fet, va comprar el gruix d'esclaus immesos en les seves fronteres per a introduir-los en la Force Publique, l'exèrcit colonial encarregat de reprimir els habitants del territori.

Tot i que inicialment va haver d'afrontar les resistències dels esclavistes àrabs entre 1885 i 1905, destacant entre aquests últims la figura de Tippu Tip, Leopold II aconseguí extreure rendibilitat del monopoli del comerç de marfil mentre s'erigia com el promotor de la lluita antiesclavista (Barril, 2012, 34-35).

L'ocupació total del territori arribava de la mà del comandant Dhanis amb la campanya contra els swahilis entre 1892 i 1894. Aquest últim, fou substituït per Charles Lemaire, que el 1890 ascendia a comissari de l'Equateur, i es caracteritzaria per les exigents polítiques de reclutament que va imposar a les aldees natives, els homes més preparats de les quals anirien a parar a la FP. La cessió del càrrec al comissari L. Fievez, conegut com *ntange* pels congolesos, va provocar la proliferació d'una alta brutalitat contra les comunitats que es traduï amb una alta eficiència productiva, sorgint cap el 1894 els primers testimonis de les atrocitats provocades per aquestes practiques colonials d'explotació (Barril, 2012, 40-41).

1.2.1. Sistema de treball forçat

Sota un discurs filantròpic i paternalista, el monarca belga va amagar els mètodes d'explotació reals que s'empraven al Congo. Algunes de les formes d'abús que van evidenciar-se reiteradament entre les veus que les denunciaren, sobrepassen els límits de la condició humana, fet que encara es visible en les gran pèrdues que desencadenaren les pràctiques d'aquestes atrocitats. Des del punt de vista humà i ecològic, el desastre provocat pels vint anys que durà l'estat personificat al Congo, va deixar patent la difícil recomposició dels seus orígens en un futur. Es va eliminar una tercera part de la població de la conca del riu Congo i es destruïren els recursos naturals i selvàtics, així com la desaparició quasi total dels d'elefants d'aquest territori (Kabunda, 2003, 9).

La implantació del sistema de treball forçat va substituir l'antic sistema esclavista, que va conservar alguns dels mètodes anteriors, i s'emprà de forma sistemàtica contra les poblacions africanes, per tal d'extreure un major benefici en el menor temps possible. El control de les aldees ara devia passar per la supervisió de la FP per tal de vigilar la producció de marfil i cautxú, però la tasca requeria d'una xarxa col·laboracionista que, de baix a d'alt, passava pels caps nadius, les companyies concessionàries i en última instància, les autoritats de l'ELC (Barril, 2012, 45).

Les violències programades tenien l'objectiu d'incentivar la producció efectiva a través del terror, l'amenaça i l'exigència. A més, les violències de gènere eren habituals, i resultaven especialment dures a la regió de l'Equateur, que va sofrir una reducció poblacional de més de la meitat entre 1880 i 1920 (Nkuku, 2009, 23).

En el període de l'ELC, el cautxú era la major font d'ingressos i l'Anglo-Belgian India Rubber Company, empresa estatal que s'encarregava del seu procés productiu a la regió de l'Equateur, fou un dels òrgans que més tortures va aplicar contra els seus treballadors. L'Anglo-Belgian Indian Rubber naixia el 6 d'agost de 1892 per a dedicar-se al control de l'extracció i producció del cautxú en primera instància, tot i que també del marfil en segona. Des de la seva seu europea a Amberes, es donaven les directrius a la de Congo a Basankusu. Després de provocar fugides massives, esgotar el sòl congolès i assassinar com a incompliment de les exigències a les poblacions del territori, l'ABIR passava a conformar el 1911, la Compagnie du Congo Belge junt amb Anversoise.

Ara bé, ho feien com a estímul del treball a través de la *chicotte*, amb una humiliant càrrega simbòlica retrospectiva, o amb l'inflamable resina aplicada sobre el seus cossos. També es cobrava un impost alimentari que obligava al treballador a cultivar una collita que posteriorment seria lliurada a les autoritats. Com a represàlia per l'incompliment de la quantia, es perpetraven vertaderes atrocitats com l'assassinat directe, la talla de mans per tal de justificar l'emprament de cartutxos o l'emprisonament en condicions deplorables. Però si algunes d'aquestes mesures no aconseguia les expectatives colonials de producció, es recorria al segrest de familiars, principalment dones, fins que la quantia requerida de producció fos entregada (Nkuku, 2009, 23).

La FP fou l'òrgan executor d'aquesta expansió del terror, que gaudia del 50% del pressupost estatal. Creat el 1885, en 12 anys va convertir-se en l'exèrcit més poderós d'Àfrica amb 19.000 efectius europeus, nord-americans i africans. La seva formació passava per diversos mètodes que caracteritzaven la seva estructura i actuacions, que podrien definir-se com d'anti-guerrilla, d'exèrcit d'ocupació, d'ens policial, de supervisió d'infraestructures i d'exèrcit mercenari (Barril, 2012 , 56-58). Eren els encarregats de dur a terme les expedicions punitives enfront la insubmissió i la resistència, exterminant o confiscant de manera efectiva els diversos poblats disconformes amb el sistema d'explotació.

Tot aquest conjunt de mesures contra la població congoleesa agreujaven les injustícies socials i les restriccions de les llibertats, provocant un sentiment d'humiliació cada cop major pels atemptats a l'amor propi i les formes tradicionals d'existència, menystingudes pel sistema instaurat per Leopold II. Després de diversos aixecaments interns contra l'Administració belga i la proliferació de denúncies internacionals –les primeres de les quals van provenir dels missioners protestants-, a inicis dels segle XX esclataven les informacions sobre l'atroc política socioeconòmica que es venia desenvolupant a l'ELC des de feia temps.

Però les comissions que s'hi solien enviar resultaven ineficaces en moltes ocasions, doncs participaven en una justícia venuda a la causa colonial, que justificava la seva violència com a mètode de conquesta d'un territori immens (Nkuku, 2009, 26). Informes com el de E.D. Morel que arribà al parlament britànic, o el de sir R. Casement, son reveladors per la quantitat de testimonis que reflecteixen la violència estructural del règim, i que a més devien combatre les contraofensives de Leopold amb les seves comissions des-informadores.

Els traspàs de l'ELC al govern belga demostra la permissivitat que es donà des de la metròpoli a les accions comeses a Congo, doncs els comissaris de Leopold II, així com les forces de la FP, van seguir vigents. Com a resultat de les pressions internacionals, les negociacions entre el monarca i el parlament van atorgar per al primer d'ells una gran compensació econòmica i el lliurament de qualsevol responsabilitat sobre el Congo, que a partir del 1908 seria controlar per l'Estat belga, una "donació reial" que provocaria la conformació d'un òrgan públic exclusiu per a l'administració d'aquest patrimoni.

1.3. Congo Belga

Quan el Govern Belga va començar a gestionar l'herència africana de Leopold II, deixà entreveure les característiques que marcarien el proper esdevenir del país, que bàsicament es regiria pel paternalisme autoritari, que es desenvoluparia a través de l'Administració colonial, l'Església i l'Exèrcit (Kabunda, 2003, 10). Tot i que la brutalitat anterior no serà tan marcada com en aquest període, van perdurar alguns dels mètodes que seguiran donant cobertura a l'explotació, l'opressió i la submissió dels autòctons. Aquest paternalisme era dirigit directament per empreses privades o la mateixa església, fet que acabaria delatant la manca de quadres competents per part de l'administració belga quan arribés la independència, doncs en comptes de crear-se partits polítics que representessin les aspiracions del poble congolès, es van organitzar associacions culturals o ètniques sota un preeminent tarannà occidentalista i cristià (Kabunda, 2009, 30). Mentre l'església adoctrinava i sotmetia ideològicament a les masses, l'Estat i l'exèrcit instauraven la violència estructural per tal de posar al servei de les gran companyies empresarials la força de treball congoleesa.

En plena expansió colonial, la conca del Congo es constituí com un espai de llibertat comercial (Ngoie, 2009, 58) del qual n'extragueren beneficis diverses potències occidentals. A l'inici de la Segona Guerra Mundial es va implantar l'esforç de guerra, que havia de requerir la participació del conjunt poblacional amb una intensitat de treball significativa. Aquesta condició provocà la pèrdua de poder adquisitiu pels autòctons i la participació d'aquesta població en alguns dels combats per culpa dels reclutaments forçats que exigia la metròpoli. El mateix estat de guerra va intensificar les labors a les zones mineres com la de l'Alt Katanga, on les precàries condicions dels treballadors van acabar amb moltes vides (Nkuku, 2009, 20-21).

Els colons belgues a més, van incentivar els desplaçament cap el Kivu nord dels banyarundes (tutsis, hutus o bathwas de Ruanda, instal·lats actualment a la RDC, Ruanda o Uganda), entre el 1937 i el 1955, que des de Ruanda es dirigiren a l'est del Zaire, per tal d'exercir com a mà d'obra a les mines, el transport o l'agricultura –el benefici dels quals requeia en aquestes empreses privades paternalistes– tot i que molts també anaren a parar al Kivu

sud. Posteriorment, la revolució hutu de Ruanda del 1959, va obligar a diversos ruandesos, la majoria tutsi, a desplaçar-se cap aquestes mateixes zones.

Amb la independència van esclatar els problemes de sobre-població com a conseqüència del creixement demogràfic natural dels banyaruandes i la immigració il·legal provinent de la Ruanda liderada pels hutu. Tot i que els orígens del conflicte entre hutus i tutsis podria remuntar-se al segle XVI amb les primeres campanyes militars dels principats tutsi contra els hutus, és amb la presència colonial dels occidentals quan començaran a trastocar-se del tot les relacions entre aquestes dues ètnies.

Per a comprendre l'esmentada conflictivitat cal tenir en compte les situacions internes d'Angola i Burundi i el trastocament que suposà la presència activa de l'autoritat belga, que en el segle XIX, accentuava les diferències entre aquestes dues ètnies al concedir majors privilegis jeràrquics als tutsis. Ja en el segle XX, durant el colonialisme posterior de Bèlgica, es reforçaren aquestes diferències a través de l'accés exclusiu dels tutsis a càrrecs de poder de l'exèrcit o l'administració, monopolitzant l'escenari polític entre 1920 i 1940, excloent els hutus d'aquestes condicions i privant-los de participar en l'educació secundària, distingint-los com a ètnia inferior amb l'obligació de portar un carnet d'identitat ètnica (Jiménez, 2009, 73).

El colonialisme belga a més de crear aquesta superioritat a la regió dels Grans Llacs, va incentivar alhora, l'accentuació dels conflictes entre altres ètnies com el dels *balubas* i *lulus* a Kasai, el dels kasaians amb el oriünds de Katanga o el dels *bakongos* i *bangalas* a Congo (Kabunda, 2009, 32). Amb aquests seguit de deficiències s'avançava cap un confós panorama que pretenia desenvolupar un procés independentista insostenible en la regió colonial belga, establint-se les bases de les crisis polítiques i les violències post-colonials.

2. ANTECEDENTS PROPERS

El paternalisme autoritari del sistema polític colonial va començar a desestabilitzar-se mentre s'evidenciaven els símptomes de la recessió

econòmica del 1957 (Ngoie, 2009, 59). A més, les pressions internacionals enfront la necessitat d'establir la sobirania del país per als autòctons van accelerar l'emancipació de la colònia, que abans d'assolir la independència ja es trobava en un estat de crisi. Aquesta depressió congoleesa donà lloc a un període que va estar marcat per la fragmentació de la classe política, les diverses confrontacions ètniques sorgides en gran part per la nefasta descolonització i la irresponsabilitat de les classes governamentals congoleeses (Kabunda, 2012, 203), les lluites anticolonials i l'intervencionisme internacional com a suposada mesura paliativa de la situació, sense deixar de tenir en compte el context internacional de la Guerra Freda, el discurs polaritzant de la qual també arribà a aquest territori.

2.1. Independència i Primera República

El 30 de juny del 1960 el país assolí la independència amb un fervor generalitzat. Tot i així, la primera de les repúbliques suposadament democràtiques del Congo, va evidenciar a les dues setmanes la difícil consolidació d'aquesta sobirania amb els primers intents secessionistes. El nou govern que acabava d'heretar els problemes colonials, va veure's mancat d'instruments administratius i financers que permetessin implantar una estabilitat pròpia, i que li proporcionés la legitimitat del nou poder enfront l'amotinament de la força pública i la marxa d'uns 8.000 funcionaris belgues de l'aparell administratiu (Ngoie, 2009, 59).

Les noves organitzacions polítiques es trobaven confrontades i dividides, bàsicament entre centralistes i federalistes d'una banda, i moderats prooccidentals i nacionalistes radicals d'una altra. En aquest sentit, les organitzacions victorioses responien a l'últim dels criteris de confrontació política, que estaria protagonitzada per l'Aliança dels Bakongo de Joseph Kasavubu i el Moviment Nacional Congolès de Patrice Lumumba.

Tot i la victòria d'aquest últim, les reduïdes distàncies entre els resultats d'un i l'altre, van establir el consens dels dos partits, segons el qual Kasavubu seria el president i Lumumba el primer ministre del país. En aquest context, cal fer esment del determinant període en el que s'enquadra aquest primer objectiu sobiranista, doncs la Guerra Freda va tenir un nou nucli de disputa en aquest

territori. Enfront les polítiques nacionalistes de Lumumba, primer ministre del recent estrenat país, la por davant la implantació comunista al Congo va posar en alarma al bloc occidental oposat, que amb el comandament d'EEUU i el suport de Bèlgica, s'incentivà la desestabilització interna a través d'intervencions militars i la purga d'opositors, responent a l'estratègia imperialista del 60 que, segons Nzongola Ntalaja, consistia en l'exclusió de líders nacionalistes en l'exercici del poder (Ngoie, 2009, 60).

2.1.1. Katanga

Poc després de proclamar-se la independència del Congo, la FP va iniciar un motí en veure que les seves expectatives no es complien amb l'emancipació. Aquesta iniciativa fou aturada en un parell de dies però en aviat es produiria un intent secessionista a l'important regió minera de Katanga. Moise Tshombe, aprofitant una operació intervencionista de Bèlgica per a frenar els motins de l'Armada Nacional Congolesa, va proclamar la independència de la rica província de Katanga el juliol de 1960. Aquesta zona, on es troben gran part de les mines i indústries del país, havia estat preservada pels blancs per tal de mantenir els seus interessos econòmics. És important senyalar que la Force Publique va passar a ser coneguda com Armada Nacional congolese quan el seu comandament va africanitzar-se després de la independència i la reforma de Lumumba.

Aquests van aconseguir entroncar amb la Confederació Nacional Katanguesa, el líder de la qual era M. Tshombe, per a posar en comú les aspiracions separatistes i així incentivar un nacionalisme katangués, que tindria el seu estímul en la comunitat belga-congolese. Com es demostraria més tard, la secessió va rebre el finançament de l'important multinacional de Bèlgica Unió Minera de l'Alt Katanga i el suport dels EEUU, França i inclús el secretari general de l'ONU (Kabunda, 2009, 34), no només per a resguardar les riqueses del territori, sinó com a mesura de pressió per al govern de Lumumba a Leopoldville.

Bèlgica, amb el pretext de posar a bon resguard els seus compatriotes, va intervenir al territori per tal d'aturar als amotinats de l'exèrcit nacional, tot i que la intenció real era boicotejar el govern lumumbista mentre iniciava les tasques

de suport a les intencions separatistes de Tshombe. Aquesta acció va rebre una ferma resposta del govern central, que trencà les relacions diplomàtiques amb Bèlgica i feu una crida a l'ONU demanant la retirada de les tropes belgues, esmentant Lumumba, que acudiria a l'ajuda soviètica si això no es duia a terme, provocant la consegüent demonització del primer ministre de cara a Occident (Kabunda, 2009, 34-35).

Aquesta declaració d'intencions no provenia d'un decantament ideològic favorable a la causa soviètica únicament, sinó que havia sorgit per culpa de la negativa nord-americana a oferir un suport material al nou govern. Les tensions van accentuar-se durant aquest període, doncs les accions de la *Gendarmerie Katangaise*, ja present des del període colonial, era una organització armada i entrenada pels *affreux* i que estava composta per mercenaris belgues, francesos, sud-africans i rhodesians.

La intervenció de l'ONUC que havia de substituir la presència belga, tot i que va estabilitzar i evitar la balcanització del país (Ngoie, 2009, 60), també va contribuir al derrocament de Lumumba i va romandre passiva enfront les accions mercenàries que pretenien conservar els beneficis derivats de la riquesa natural.

Les relacions més o menys estables entre Kasavubu i Lumumba van començar a trencar-se definitivament. Després del genocidi *baluba*, el president zairès va destituir al primer ministre tot i el suport parlamentari que va rebre aquest últim, amb l'únic remei de refugiar-se a Leopoldville fins que les autoritats centrals d'aquesta regió derivaren cap a una tendència totalitària. Patrice Lumumba s'havia convertit en un objectiu transnacional fins i tot per a la CIA, doncs el seu discurs resultava un impediment per a la reconciliació entre Elisabethville –antiga capital de l'actual Katanga–, i Leopoldville. El grup de Binza, barri de Leopoldville en el que es reunien els integrants del grup de Mobutu, va aprofitar l'ocasió per a donar caça al líder nacionalista, que finalment fou lliurat a Tshombe a Katanga, i on fou assassinat el 17 de gener del 1961 (Kabunda, 2009, 35).

La nova autoritat de Leopoldville va perseguir i reprimir els nacionalistes i lumumbistes del seu territori, molts dels quals van acabar fugint a Stanleyville –actual Kisangani–, on conformaren el govern de la RDC. L'assassinat de Lumumba no va establir les reconciliacions entre les dues províncies i finalment

es va acabar autoritzant una nova ofensiva de l'ONUC per part del Consell de Seguretat, que provocà l'exili de Tshombe cap el 1963, que acabaria a la capital d'Espanya (Ngoie, 2009, 59). L'intent secessionista katangés pretenia establir una oligarquia zaireses que fos favorable a les empreses estrangeres, devent afavorir les ingerències estrangeres beneficioses i la implantació d'una estructura capitalista.

Quan la divisió es va fer patent i el líder nacionalista fou assassinat, el sistema diplomàtic inter-africà va començar a mostrar tendències pro-occidentals, que provocaren una confrontació ideològica entre el grup de Brazzaville, que va donar suport a la secessió de Katanga, i el grup de Casablanca, des d'on s'estendria el suport lumumbista.

2.1.2. Kasai

La secessió de Katanga resulta indissociable de la de Kasai sud, doncs en aquesta regió van intervenir algunes de les dinàmiques anteriors alhora que van interrelacionar-se certs actors protagonistes d'ambdues temptatives, provocant un segon intent separatista després d'un mes de la independència. El 8 d'agost es produïa un nou intent secessionista a Kasai sud, protagonitzat per Albert Kalonji, un antic militant del MNC, que proclamà l'Estat Autònom i Miner de Kasai del Sud i es proclamà com a *Mulopwe*, produint-se greus enfrontament entre *balubas* i *lulues* poc després.

Aquesta secessió va produir-se com a conseqüència de l'exclusió dels caps *baluba*, com Kalonji, del govern de Lumumba. Alhora, les persecucions dels emigrants d'aquesta ètnia a Luluabourg –Kasai occidental- i a Katanga, van provocar una intensificació dels desplaçaments dels *balubas* cap el Kasai sud. Aquest descontent fou recollit pels secessionistes de Katanga que col·laboraren en l'intent separatista del *mulopwe* Albert I. Tanmateix, l'empresa belga Forminière, encarregada de l'explotació de diamants en aquesta regió minera, i casualment filial de l'UMHK, va donar suport junt amb els grups financers de la metròpoli, a la secessió de Kasai Sud (Kabunda, 2009, 35).

Per a posar fre a aquesta iniciativa, des del govern lumumbista es llançà una operació contra els secessionistes de Bakwanga protagonitzada per l'ANC i que acabarien provocant un "genocidi baluba" del qual seria culpabilitzat

Lumumba. Aquest fou destituït pel president Kasavubu per aquest motiu, tot i que finalment es demostraria que el responsable principal va ser Mobutu, encarregat de dirigir l'exèrcit nacional. Albert Kalonji va aconseguir fugir mentre es vessava la sang al seu territori, per acabar formant part del govern de Leopoldville posteriorment (Kabunda, 2009, 35).

2.1.3. Kwilu-Kwango

Tal i com s'ha fet esment a les acaballes de l'apartat de la secessió de Katanga, els pro-lumumbistes refugiats a Stanleyville després de la mort del líder nacionalista, van proclamar la República Popular del Congo el setembre de 1964 sota l'autoritat de l'antic vice-primer ministre A. Gizenga, establint-se una doble república al país amb l'anteriorment proclamada República de Congo-Leopoldville. Un altre conjunt de lumumbistes van acabar emigrant cap a Congo-Brazzaville per tal de fugir del poder central que s'havia instal·lat a Leopoldville. Aquests van crear el Consell Nacional d'Alliberament després d'expulsar el regim conservador i substituir-lo per un de progressista, que havia de combatre de forma armada la imposició del govern central.

La revifalla de les forces lumumbistes va exaltar les voluntats dels anteriorment desposseïts d'oportunitats, i va tenir una gran acollida a Kwilu-Kwango, on el maoïsta Pierre Mulele va encapçalar una revolta camperola contra el poder central junt amb L. Mitudidi i T. Mukwidi. Aquesta lluita naixia en contra el poder central, rebent el suport d'alguns països del bloc comunista (El soviètics decidiren retirar-los-hi finalment pel decantament de Mulele per la Xina de Mao), així com d'alguns estats africans progressistes com Egipte, Ghana o Mali (Kabunda, 2009, 35-36), i aconseguí assolir el control a diverses i extenses zones de Congo.

Alhora, el líder del Partit de la Revolució del Poble de Laurent Kabila, va encapçalar una nova guerrilla per a iniciar una lluita el gener del 1964 inspirada en l'ideal revolucionari del Consell Nacional d'Alliberament. En aquest context, capten un gran protagonisme els guerrillers *simba* i *mayi mayi* que provocaren la retirada de les tropes mobutistes.

Aquesta seria distribuïda al voltant de Fizi, Baraka i Uvira, al Kivu sud, i que acabaria entroncant amb la lluita iniciada per Mulele, augmentant

l'incapacitat de l'exèrcit nacional que, enfront la seva manca de recursos i les pressions creixents externes de la Comunitat Internacional i internes del grup de Binza, Kasavuvu decidí repatriar a Moise Tshombe. Aquest, que fou nomenat primer ministre (Kabunda, 2009, 37), posseïa una gran capacitat financera degut als contactes que establí a Katanga i aconseguí restablir la situació en certa mesura.

Tot i que en un inici aquestes revoltes comunistes-lumumbistes van assolir alguns dels objectius esperats, la seva tendència més venjativa que revolucionaria, i les pròpies escissions internes entre pro-xinesos i pro-soviètics o entre el front de Kivu-Stanleyville i el de Kwilu-Kwango, van afavorir la seva derrota enfront la gendarmeria katanguesa de Tshombe i una coalició internacional conformada per nord-americans, belgues i mercenaris blancs. Aquesta intervenció es va dur a terme el 24 de novembre del 1964 provocant un gran nombre de víctimes civils coma represàlia. Es coneix com operació *Dragon Rouge* i cal emmarcar-la en el context de l'administració de Lyndon B. Johnson.

El panorama posterior a l'emancipació del país va deixar patent la immediata descomposició estatal del nou govern com a conseqüència de les ingerències que va rebre tant interna com externament, fruit de la debilitat derivada de la nefasta descolonització i l'irresponsabilitat de les autoritats governamentals congolesees (Kabunda, 2012, 203). Tanmateix, la participació activa de la Comunitat Internacional en la gestió de la crisi de Congo no va afavorir les seves expectatives, que en cinc anys va veure desaparèixer la seva primera república (1960-1965) mentre els seus habitants pereixen veient com l'imperialisme tractava de conservar el seu nucli d'influència a Leopoldville, ja fos a través de grups africans proclius a afavorir les potències del nord o amb la directa intervenció de mercenaris finançats des d'Europa o Nord-Amèrica.

2.2. Mobutisme i Segona República

Moise Tshombe, líder de la Convenció Nacional Congolese, havia aconseguit una gran credibilitat i suport popular amb les seves iniciatives contra els anteriors moviments insurgents, fet que va atorgar-li la majoria absoluta en les eleccions legislatives del 1965 (Kabunda, 2009, 37). Kasavuvu, veient perillar la seva presidència enfront aquest resultat, va instigar les pressions

necessàries per a que el grup de Binza, a través de l'autoritat de Mobutu, provoqués un cop d'estat el 24 de novembre del 1965, i el consegüent exili de Tshombe. Aquesta destitució va provocar una nova crisi nacional que de seguida deixà patent la construcció d'un estat autoritari i centralitzat sota l'aprovació i profit d'Occident. Mobutu, que en realitat s'inspirava en el règim de Leopold II (Kabunda, 2009, 30), va regir el seu mandat a través del partit únic Moviment Popular de la Revolució i amb un tendència dictatorial i predadores que submergiren novament les possibilitats emancipadores de la RDC durant tres dècades.

Per a comprendre la normalització de la concentració de poders de Mobutu Sese Seko, cal fer referència a les alteracions administratives i burocràtiques que realitzà fronteres endins. El 24 de juny del 1967, el nou mandatari promulgava la primera Constitució de la Segona República segons la qual, les unitats administratives es reduïen a vuit províncies, es limitava el nombre de partits a dos i desapareixia el desdoblament institucional, quedant exclusivament a càrrec del poder central les decisions de la República, on quedava instaurat el MPR a partir del 1967 com a partit monopolitzador d'ela veu zaires (Ngoie, 2009, 62).

Aquesta primera etapa del govern mobutista que va del 1965 al 1975 va caracteritzar-se per l'ascens i consolidació del seu poder (Kabunda, 2003, 12), amb l'assoliment d'un estat presidencialista amb el suport d'EEUU i part d'Occident com a "gendarme d'Àfrica". Aquesta posició el situava com a pare de la nació africana i sacralitzava el seu poder, que al Zaire va imposar-se efectivament a partir del 1971 i fins el 1991. Va acabar articulant un sistema polític en el que predominaven el funcionaris de l'Equateur i els de la seva ètnia ngbandi, convertint l'etnicisme en un factor explicatiu de l'accés al poder –tal i com passà a la veïna Ruanda-, aconseguint la seva legitimació a través d'aquest incentiu i l'emprament de les Forces Armades del Zaire.

La personalitat del seu govern va obrir-li possibilitats fronteres enfora amb la millora de les relacions diplomàtiques i la conversió de Kinshasha –l'antiga Leopoldville- en el centre actiu dels intercanvis exteriors. Aquest fet va materialitzar-se amb la constitució de la Comunitat Econòmica dels Països dels Grans Llacs, en la que hi participarien Congo, Burundi i Ruanda i la celebració de la quarta sessió de l'Organització de la Unitat Africana el 1967. Alhora,

aquestes aliances van atiar la creació d'un exèrcit intervencionista per tal de neutralitzar les ingerències dels països fronteres i procurar l'estabilització del territori, però aquest va caracteritzar-se per l'indisciplina de les seves tropes (Ngoie, 2009, 63).

2.2.1. *Shaba*

La guerra civil d'Angola, esdevinguda per l'escalada de la confrontació independentista i amplificada per la descolonització i el context de la Guerra Freda, va acabar repercutint en el territori zairès com a conseqüència del suport donat pel règim mobutista als moviments rebels de l'Angola d'Agonstinho Neto, com el Front Nacional per a l'Alliberament d'Angola i l'Unió Nacional per a la Independència Total d'Angola. Així, el 8 de març del 1977 s'iniciava Shaba I, amb la invasió de Katanga per part dels ex-gendarmes katanguesos del Front d'Alliberament Nacional del Congo sota el comandament de Nathandel Bumba i el suport governamental angolès del Moviment Popular d'Alliberament d'Angola (Kabunda, 2009, 38).

Tot i que aquest intent fou refusat pel suport de les forces del Marroc aportades pel govern francès, el 13 de maig de l'any següent, es produïa un nou assalt sobre Kolwezi, zona que ja havia estat capturada pels rebels i que ara era abandonada per les tropes de Mobutu, que veien perillar el seu nucli miner, doncs era l'objectiu a abatre pels insurgents del FLNA. Però de nou, un suport internacional de França i països francòfons va assaltar aquesta regió, malgrat que no va poder evitar els grans vessaments de sang.

Els enfrontaments, que si anteriorment encara posseïen una ideologia o una intenció secessionista, ara només esclataven per tal de derrocar el règim de Mobutu. Enfront l'augment del descontent intern, quedava patent la debilitat mobutista, que rebia pressions del context internacional per no poder acomplir les seves prerrogatives en un entorn estable. A més, França finançava la seva influència neocolonial al territori zaires mentre el règim d'aquest territori pacificava les relacions amb Angola (Kabunda, 2009, 30). Tot i així, encara es produïrien noves rebel·lions per part del PRP de Kabila al territori de Shaba-Katanga nord, que no suposarien un problema per al regim de Mobutu en primera instància, però si a llarg termini, doncs la proliferació del malestar

social va començar a marcar el seu període de decadència entre 1975 i 1997 (Kabunda, 2003, 12).

L'Estat pràcticament va desaparèixer a l'abandonar les seves funcions socioeconòmiques per dedicar el seu esforç a la repressió i el fre de les diverses insurreccions. Va destruir la cultura i l'educació mentre fomentava el nepotisme en benefici personal i de la seva elit clànica, deixant patent el deteriorament de les infraestructures (com la Gecamines, que per culpa de la predadocràcia mobutista va enfonsar-se aquesta empresa, hereva de l'antiga UMHK), i l'abandó de les demandes socials del territori, amb la consegüent pauperització d'àmplies capes de la població (Kabunda, 2003, 13). Després de tres dècades de dictadura, Mobutu va negar-se a fomentar l'acord iniciat a la dècada dels 90 amb la Conferència Nacional Sobirana i contràriament va dedicar-se a desacreditar-lo incentivant diversos conflictes interètnics i promovent neteges ètniques al territori de Kivu i Katanga, establint l'avantsala dels genocidis de Ruanda i Burundi (Kabunda, 2009, 40).

3. ANTECEDENTS IMMEDIATS

3.1. Ingerències, desplaçaments i violències.

Tal i com s'ha fet esment anteriorment, la colonització belga va alterar les relacions ètniques atorgant privilegis i criteris de superioritat a certs grups en benefici de les seves polítiques colonials. La divisió que es creà entre hutus i tutsis va ser la més destacable, que posicionà a l'última d'aquestes ètnies per damunt de la primera. Aquest fet va acabar provocant un moviment insurgent hutu a Ruanda el 1959 que provocà la fugida de 200.000 tutsis i l'ocupació de càrrecs de poder per part dels hutus, que fins llavors se'ls havia negat. Amb la independència tres anys després, l'hutu Grégoire Kayibanda aconseguí la presidència en guanyar les eleccions, permeten l'accés dels hutus a l'ensenyament i el progrés del país.

Quan la victòria hutu s'assoleix a Ruanda, a Burundi s'inicien grans matances contra comunitats hutus per part del poder tutsi burundès que el

1972 es tradueixen en 350.000 víctimes. Entre 1962 i 1993, els tutsi van mantenir el poder a Burundi a través de la repressió, fent fugir els grups hutus fins la creació del Front per la Democràcia de Burundi, que un cop guanyades les eleccions, convertí a l'hutu Melchior Ndadaye en president. A Ruanda, el creixent sentiment anti-tutsi va passar per negar-los-hi el treball i l'educació, provocant un major augment de les tensions. Amb el cop d'estat del 1973 de Habyarimana s'intensifiquen les persecucions de tutsis, provocant l'atenció definitiva dels òrgans internacionals. El 1979 es creava a Uganda el Front Patriòtic Ruandes, que ja al 1990, amb el suport anglòfon d'EEUU i la Gran Bretanya, envaïen el territori en contra de Ruanda, que gaudia del suport francòfon de França i Bèlgica (Jiménez, 2009, 74).

El 6 abril del 1994 esclatava el conflicte dels Grans Llacs entre Burundi i Ruanda amb l'assassinat dels presidents Habyarimana i Cyprien Ntaryamira a bord d'un avió abatut per un míssil. A Rwanda, extremistes hutus, milícies *interahamwes* del Moviment Republicà i Nacional per la Democràcia i el Desenvolupament i militars de les Forces Armades Ruandeses, van iniciar matances contra els tutsis i hutus de l'oposició moderada, alhora que la guerrilla tutsi del FPR de P. Kagame envaïa Ruanda des d'Uganda, i acabava derrocant el regim hutu de Kigali el 17 de juliol del 1994, organitzant-se en conjunt un gran genocidi. Les Nacions Unides retiraren el contingent de tropes facilitant l'extensió de les matances. A Burundi, l'exèrcit tutsi va reaccionar amb una massacre poblacional hutu que es prolongà fins el 1996, quan Pierre Buyoya, també tutsi, arribà al poder amb un cop d'estat (Jiménez, 2009, 75).

Es calcula que aquest conflicte va cobrar-se entre 800.000 i 1 milió de víctimes mortals, entre les quals es troben un gran nombre de civils. Entre juliol del 1994 i fins el 1996, els camps de refugiats del Kivu van ser objecte de la major operació humanitària duta a terme per la Comunitat Internacional als Grans Llacs (Kabunda, 2009, 40). A més, almenys 2 milions de ruandesos van haver d'abandonar el seu país per acabar ocupant els camps de refugiats del Kivu a l'est del Zaire, unint-se als ja present 425.000 banyaruandes. La problemàtica del desplaçament però, jeia en la integració dels extremistes hutus de Habyarimana –bàsicament ex-Forces Armades Ruandeses i *interahamwes*- en aquest grup de refugiats, que tot i ser els responsables del genocidi ruandès, havien aconseguit fugir gracies al suport de les tropes

franceses i controlar els camps de refugiats sota el beneplàcit de Mobutu (Kabunda, 2012, 207).

3.2. La Tercera República i l'ascens de Kabila

Gran part de la població del Kivu va relacionar els banyamulenges (Tutsis zairesos d'origen ruandès al Kivu), i banyaruandes amb els nous refugiats de Ruanda, donant lloc a enfrontaments entre aquests desplaçats, els banyaruandes tant hutus com tutsis i les poblacions autòctones, a més de l'acció de les forces armades zaireses que donaren suport als diversos grups segons les circumstàncies. Alhora, s'aguditzava l'oposició entre autòctons i ruandòfons estrangers al Kivu, ja que els primers van associar als segons amb l'ocupació de Ruanda, mentre des del govern congolès se'ls retirava el benefici de la ciutadania. A més, la Comunitat Internacional per la seva banda, ni va distingir els vertaders refugiats del genocides, ni va desplaçar aquests camps a una distància prudent de la frontera amb Ruanda, incentivant el xoc entre els genocides ruandesos i el Front Patriòtic Ruandès de Kagame (Kabunda, 2012, 208), evidenciant-se l'exportació del conflicte interètnic ruandes al territori congolès.

Tot plegat va contribuir a l'esclat d'una revolta banyamulenga a l'octubre del 1996 pel no reconeixement de la seva nacionalitat. Aquesta va rebre el suport militar de Ruanda, Uganda i Burundi, a més dels opositors de Mobutu agrupats en l'Aliança de Forces Democràtiques per a l'Alliberació del Congo dirigida per Kabila, justificant la seva violència com a "guerra d'alliberació". L'AFDL estava formada bàsicament per banyamulenges, que decidiren armar-se per tal d'aconseguir el reconeixement d'una identitat i defensar-se dels atacs de les ex-FAR i els interahamwes.

Per iniciativa de Kigali es produïa la destrucció dels camps de refugiats ubicats a la frontera amb Ruanda, mentre els banyamulenges perpetraven accions en favor de la seva causa i l'AFDL iniciava ofensives contra el govern de Mobutu, assolint el poder en sis mesos. A inicis del 1997 es feia patent la ineficàcia de les Forces Armades Zaireses i dels intents de pacificació iniciats per Nacions Unides amb la mediació d'EEUU i Àfrica del Sud, que no

aconseguien frenar la guerra, mentre l'AFDL s'enfortia a través de l'establiment de contractes amb empreses estrangeres (Kabunda, 2012, 209).

El règim de Mobutu va començar a perillar realment quan els seus aliats occidentals li retiraren el suport per l'apaivagament del context internacional de blocs i les pressions de diverses potències que rebutjaven el seu govern cleptòman i repressiu, aprovant aquestes finalment, el nou govern de Kabila (Ngoie, 2009, 66). Així, el 20 maig del 1997 es proclama cap d'Estat a Kinshasha, canviant el nom de Zaire pel de República Democràtica de Congo, després de fer fugir Mobutu, que morirà exiliat a Rabat.

Tot i que es van crear expectatives populars favorables al futur de la RDC, els intents de Kabila per democratitzar i restaurar el país van alterar-se aviat en favor d'un regim semblant a l'anterior, que a més acabaria posicionant a diferents personalitats pro-Mobutu en càrrecs de responsabilitat, sense posar fi a la impunitat que devastava el territori. Es va instaurar un nou règim autoritari acumulador del poder polític i legislatiu, sense una divisió de poders convertint l'estat en un ens unitari.

Tanmateix, van accentuar-se les divisions al Kivu entre diferents ètnies com els grups hutus i tutsis congolesos o els grups tutsis i altres ètnies de la zona. Instal·lats des de fa dècades al país, als banyamulenges i banyaruandes se'ls ha negat la nacionalitat congoleesa en diverses ocasions i han rebut amenaces d'expulsió, sofrint atacs de l'exercit nacional, les ex-FAR, els *interahamwes* i els *mayi mayi*. Després de donar suport a la guerra d'alliberació de Kabila i sense comprendre la negativa a la concessió de la nacionalitat, van decidir armar-se per tal sobreviure controlant els Kivus (Kabunda, 2012, 204). El problema de la seva nacionalitat, motiu que va obrir la guerra anterior contra Mobutu, tampoc va ser resolt, tot mentre es desobeïen les reclamacions de pacificació i democratització per part del nou president (Kabunda, 2003, 15).

El nou règim naixia amb una projecció de fidelitat cap a Ruanda i Uganda en primer instància, i cap a Burundi en segona per haver encapçalat la iniciativa africana que derrocà el debilitat govern mobutista i aconseguí ascendir a Kabila al govern, implicant la confiscació de l'aparell estatal per part de Ruanda i grups tutsis. Kabila, en adonar-se'n que Uganda i Ruanda pretenien imposar el secretari general de l'AFDL en lloc seu (Jiménez, 2009, 75), trencava relacions

amb els seus antics aliats a l'expulsar els exèrcits de Ruanda, Uganda i Burundi de la RDC.

4. PRIMERA GUERRA MUNDIAL AFRICANA (1998-2002)

4.1. Causes

La primera de les guerres lliurades a la RDC va esdevenir entre els anys 1996 i 1997. Les seves causes cal lligar-les al conjunt de dinàmiques històriques que van trastocar les relacions internes dels diversos pobladors que integren la regió dels Grans Llacs. Aquesta realitat indissociable del conflicte esmentat, es important en tant en quant prepara els ingredients necessaris per a que, un cop esclatin les tensions en un punt determinat, aquestes iniciïn un seguit d'efectes immediats sobre el sistema general de la regió, fenomen que ha estat descrit per Pourtier. Segons aquest autor, la regió dels Grans Llacs sempre ha funcionat com un sistema tancat, on una alteració de l'equilibri provoca un efecte dominó desestabilitzador.

D'una banda, el canvi de règim no va afavorir la desaparició de grups insurgents a les fronteres dels països veïns de la RDC, que acabarien prenent part en el conflicte panafricà posterior. Les milícies *ex-FAR* i *interahamwe* permaneixien a Ruanda, els grups anti-Museveni a Uganda i els rebels hutus burundesos a Burundi. Tot i els relats del seu passat guerriller, Kabila mai hagués arribat per si sol a ser president, sinó que fou ascendit gràcies al seus padrins (Farres, 2010, 80-81).

La voluntat del nou líder de desfer-se de la tutela d'Uganda i Ruanda va acabar amb les expectatives democràtiques, que van ser reemplaçades per un autoritarisme necessari sota la seva perspectiva donades les condicions. Posteriorment però, la situació bèl·lica desfavorable va requerir que la RDC quedés sota l'esfera d'influència d'Angola, Zimbabwe i Namíbia, que abans que aportar una cooperació militar, mostraven un caràcter expansionista.

Tanmateix, el favoritisme de Kabila cap als *balukat* i no cap a les aspiracions dels banyarundes, els quals l'havien dut al poder, va provocar la

decepció d'aquesta ètnia amb el seu règim i acabà protagonitzant un nou aixecament l'agost del 1998 (Kabunda, 2009, 42). Aquests van reunir-se en el Reagrupament Congolès per a la Democràcia, que rebria el suport i promoció de Ruanda, a més de les accions d'Uganda, Burundi i el Moviment d'Alliberament del Congo, que hi participarien en busca d'un propi benefici. Aquesta voluntat per assegurar la supervivència tutsi, sorgia de l'amenaça que havien suposat les neteges ètniques del Kivu de 1992 i els genocidis de 1993 i 1994 a Burundi i Ruanda (Kabunda, 2003, 15). Aquells qui havien portat a Kabila al poder, ara es posicionaven en la seva contra, desencadenant-se el conflicte immediatament. D'aquesta manera, esclatava una guerra regional en la que hi participarien set països i dos grans coalicions congoleeses, reactivant-se la guerra i amb l'establiment d'una divisió del país, conformada per les parts sud, centre i oest controlades pel govern, i les zones est i nord en mans dels rebels i els seus promotors oportunistes (Kabunda, 2012, 211).

4.2. Protagonistes i Motivacions

La complexitat d'aquest enfrontament ve donada per la quantitat de bel·ligerants que hi participaren i els interessos reals i diferenciats als que responia cada una de les intervencions estrangeres. El govern de Kabila va respondre amb les seves tropes per tal de frenar les ofensives que pretenien derrocar-lo. Per a materialitzar aquesta prerrogativa va acompanyar-se del suport de les milícies ruandeses interahamwes, les ex-FAR, i els grups armats congoleesos *mayi mayi*. Junt amb aquest conjunt de combatents, van adherir-se les causes d'Angola, Zimbabwe i Namíbia, a més del Txad, que de fet salvaren el règim de Kabila quan van intervenir en contra del RCD (Jiménez, 2009, 75).

El primer d'aquests quatre països, que va aportar entre 2000 i 5000 soldats, pretenia aturar les accions de l'UNITA instal·lada al Congo per tal de preservar el seu accés a les mines diamantíferes d'Angola, doncs des d'allà atacaven aquest territori i el subministrament elèctric de Kinshasa per tal derrocar Kabila. Pel que fa a Zimbabwe, que va aportar uns 11000 soldats (Farres, 2010, 87-88), a més de buscar la recuperació del seu poder regional estava interessat en les concessions mineres, pel que es van establir profitosos

contractes entre Mugabe i Kinsasha, concretament en l'explotació dels diamants al Kasai, on es creà l'empresa Sengamines.

Respecte a Namíbia, el seu president Sam Nujoma va oferir la seva fidelitat a Kabila pels temps que van compartir durant l'època de les alliberacions (Kabunda, 2009, 44), tot i que també aconseguí privilegis en el sector petrolier congolès que anirien a parar a mans de membres del Govern o l'elit militar (Ngoie, 2009, 67). Cal fer esment tanmateix, del suport financer que va rebre Kinsasha per part de Líbia, militar per part del Txad, i indirecte a través de grups armats per part de Sudan (Farres, 2010, 80).

El conjunt de faccions rebels oposades al bloc anterior, i en diverses ocasions entre elles, van iniciar una lluita contra Kabila a la que s'hi adheririen les ambicions i interessos dels països veïns, que donarien suport o no a aquests grups en funció de les circumstàncies, conformant el RCD. Pel que fa a Ruanda, la guerrilla tutsi de Kagame intervenia per tal de posar fre a les ex-FAR i els *interahamwes* agrupats al voltant de les Forces Democràtiques per a l'Alliberació de Rwanda: rebels hutus rwandesos al Congo.

L'elit ruandesa va servir-se de les seves tropes i certs grups congolesos per tal de mantindre l'extracció de les riqueses de la RDC, basada en aquest cas, en l'extracció de coltán al Kivu. Per si això no fos poc, Ruanda pretenia oxigenar la seva densitat demogràfica a través del trasllat poblacional cap a la zona oriental del territori congolès. Bàsicament nens coetanis al genocidi de Ruanda que no podien ser objecte de la seva justícia.

Com a causes més plausibles en quant a immediatesa, es trobaven la supervivència del grup armat de Kagame i l'enriquiment de les elits properes al règim de Ruanda (Farres, 2010, 82-83).

Respecte Uganda, aquest país es beneficiava de la desestabilització autòctona ja que li permetia extreure l'or i la fusta d'Ituri. De fet, decidí armar tant a les milícies *lendu* com *hema* amb l'objectiu de neutralitzar els moviments del nord-est com l'Exèrcit d'Alliberació del Senyor (Kabunda, 2009, 44). En aquest país sorgirà el Moviment per a l'Alliberació del Congo, sota el lideratge de Jean Pierre Bemba, que acabaria minvant l'efectivitat del RCD donant suport a diverses escissions d'aquest grup. Ruanda coordinava les seves xarxes d'explotació a través de la supervisió militar i fent ús del ministeri d'Afers Interiors, mentre Uganda ho feia de forma descentralitzada a través d'antigues

xarxes de l'època mobutista en les que caldria incloure a Bemba (Farres, 2010, 85-86).

4.3. Segona Guerra del Congo

El 2 d'agost de 1998 esclatava una revolta banyamuelnga al Kivu. La negativa a atorgar-les-hi el benefici de la nacionalitat per part de Kabila va fer que aquest es revoltessin en contra de la seva administració. Enfront el fracàs de les expectatives inicials per a les seves possibilitats, a aquests insurgent se'ls van adherir Ruanda, Uganda i Burundi, que a més de posseir el seus interessos personals també emmagatzemaven un cert rancor pel tracte que el president de la RDC els va donar en assolir el poder, declarant la seva oposició armada contra el govern de Kinsahsha amb la conformació de la RCD recolzada per Rwanda, el MLC i Uganda (Jiménez, 2009, 73).

Tot i que inicialment es preveia el derrocament de les forces governamentals per les intenses ofensives del bàndol rebel i la inoperància de les tropes congoleeses, el president Kabila va aconseguir reunir un contingent militar a través del suport d'Angola, Zimbabwe, Namíbia i Txad, l'actuació dels quals el salvà momentàniament. D'aquesta manera, la part occidental del país quedava controlada per les tropes de la RDC mentre la resta requeia en mans rebels (Kabunda, 2009, 42).

Durant cinc anys, la divisió del territori va contribuir a l'extensió i augment del pillatge, doncs les diverses fraccions de l'exèrcit congolès situat a l'oest, al nord amb suport ugandès, i al sud amb suport ruandès, van establir els seus focus d'influència a les seves zones respectives (Ngoie, 2009, 66). D'altra banda, Kabila incentivava el factor ètnic en el desenvolupament del conflicte, doncs amenaçava amb donar suport a l'*Hutu Power* (Ideologia hutu de caire supremacista discriminatòria), per tal de restaurar el seu poder a Kigali i així pressionar les accions de Ruanda (Kabunda, 2012, 211). Aquest últim país, junt amb Uganda, van iniciar les seves lluites per tal de derrocar a Kabila i posicionar enlloc seu a una persona de confiança i es negaren, a través del RCD-Goma, a signar el acord de Lusaka del juliol de 1999 que devien implicar als països bel·ligerants, el RCD i el MLC (Jiménez, 2009, 73).

El Consell de Seguretat de les Nacions Unides va crear la MONUC per tal d'instigar un alto al foc a Lusaka, convertint-se en l'operació de pau més cara del món amb el desplegament de 17600 cascos blaus i tres milions de dòlars diaris. Aquesta missió havia de constar de quatre fases, la primera de les quals passava per l'aplicació dels acords d'alto al foc de Lusaka de 1999, a la que s'hi adheriria el seguiment de les violacions d'aquest. La tercera, que seria el procés de Desarmament, desmobilització, repatriació, reinstal·lació y reinserció (DDRRR), que encara es troba en vigor, precedia a l'última d'elles, que havia de facilitar la fase de transició para l'organització del procés electoral (Royo, 2009, 11).

L'agost del 1999, es destinaven un centenar d'inspectors al territori, que havien de supervisar la signa dels acords. Les tensions però, van accentuar-se i les confrontacions van perdurar amb els nous xocs que es produïren en diverses ocasions –1999, 2000 i 2002– al nucli diamantífers de Kisangani, per les desavinences esdevingudes entre Ruanda i Uganda (Kabunda, 2009, 42), deixant patent el fracàs dels incipients intents de pacificació.

El 30 de novembre s'autoritza per part del Consell de Seguretat, la intervenció de 5537 cascos blaus i 500 observadors que devien seguir el procés de Lusaka. Aviat es va constatar la inviabilitat del projecte i les diverses temptatives de pau –com la de l'ONU, la de l'Organització per la Unitat Africana o la de la Comunitat pel Desenvolupament d'Àfrica Austral– deixant pas a l'apertura del Diàleg Inter-congolès enfront el descrèdit dels grups i països agressors (Farres, 2010, 87) i la reactivació de les lluites a Kisangani entre maig i juny del 2000.

Al gener del 2001, la situació semblava empitjorar encara més amb l'assassinat del president Kabila a mans d'un guàrdia personal al Palau Presidencial de Kinshasha (Jiménez, 2009, 74). No obstant, l'ascens del seu fill Joseph Kabila sota el beneplàcit de la Comunitat Internacional, va tergiversar el panorama governamental a través de l'autorització de partits polítics, la liberalització econòmica i la voluntat de reinstaurar la pau i unitat nacionals (Kabunda, 2003, 16). Aquest va acabar acceptant el repartiment de poders amb alguns dels moviments rebels, compromentent-se a participar en el procés de democratització.

A finals del 2002 es produeix la retirada oficial de les tropes estrangeres però s'intensifiquen de forma agressiva els conflictes a Ituri, a la zona oriental del país, on es les matances entre milícies *lendu* –agricultors- i *hema* –pastors- s'agreugen pel control de terres, moltes expropiades per l'invasió dels grups armats. Aquests conflictes es veuen atíats per la voluntat de Ruanda i Uganda, que seguien controlant els recursos naturals d'Ituri a través de les guerrilles, tancant l'espai d'aquestes ètnies (Kabunda, 2009, 42).

Tot i el seu pla de pacificació, la MONUC ha col·laborat en els últims anys en operacions militars contra les FDLR i les milícies d'Ituri amb l'exèrcit congolès, essent acusat aquest últim, de cometre diverses violacions contra els drets humans de les poblacions civils. S'han donat casos d'explotació sexual i infantil així com tràfic il·lícit d'or i d'armes per part d'alguns cascos blaus (Royo, 2009, 11). El conflicte en general, va donar origen a diverses aliances criminals entre traficants d'armes, xarxes mafioses i empreses privades, així com alts càrrecs públics tant dels països agressors com dels predadors, que buscaran extreure la riquesa del territori de la RDC (Kabunda, 2012, 212).

4.4. Conseqüències

Tot i que la Guerra Mundial Africana es donava per acabada formalment amb l'Acord Global i Inclusiu de Pretòria del desembre de 2002, els líders bel·ligerants i la Comunitat Internacional varen donar prioritat a l'organització d'una transició, l'adopció d'una nova Constitució i la celebració d'eleccions, mentre perdurava la presència de moviments guerrillers estrangers i congolesos a les províncies orientals. A més, els interessos d'actors nacionals, regionals i internacionals que obtenien amplis beneficis de la guerra preferien mantenir la inestabilitat de la RDC.

Aquesta gran guerra va saldar-se amb almenys cinc milions de morts, la majoria civils, com a conseqüència, tant directe com indirecte, dels conflictes armats que han estat qualificats erròniament com a ètnics. En realitat, tal com esmenta Mbuyi Kabunda, aquests tenen una dimensió geopolítica en la que els conflictes es disputen pel control del poder i el territori, desencadenant una crisi en la que s'han aplicat lògiques de la globalització i lògiques internes de

fragmentació que han evidenciat greus continuïtats de la violència històrica d'aquest país (Kabunda, 2012, 202).

Hi ha una gran quantitat d'actors implicats en aquesta conflictivitat, des de d'alt i des d'avall, des d'enfora i des de dins, competint per l'adquisició de les riqueses, emprant molts d'ells a nens soldats i les violacions col·lectives cap a conjunts femenins com a estratègia bèl·lica d'humiliació, considerada per primer cop com a crim de guerra el 31 d'octubre del 2000 per part del Consell de Seguretat.

La continuïtat de les disputes es feia irremeiable, pel que van quedar desacreditats els diversos intents democratitzadors, i que adquirien en la figura del general Nkunda i el seu desafiament cap el govern de Joseph Kabila, la seva màxima expressió.

4.4.1. Tercera Guerra del Congo (2004-2009)

El dirigent banyamulega Laurent Nkunda fou membre del RCD des dels inicis de les seves reivindicacions i va fundar el Congrés Nacional per a la Defensa del Poble. Instruït pel FPR de Kagame, Nkunda va assolir un important paper en el transcurs de la Guerra Panafricana i fou un dels focus de violència més importants durant la transició del 2002 al 2006. Tot i que les causes d'aquest tercer enfrontament es remunten a la crisi de Ruanda i el problema irresoluble de la nacionalitat dels ruandòfons, es tracta d'una continuïtat de la revenja entre els guanyadors i perdedors de la lluita anterior pel poder (Kabunda, 2009, 44). Aquesta guerra va esdevenir entre el 2004 i el 2009, únicament als Kivus, una zona rica en or i minerals estratègics, i per a comprendre el seu esclat cal tenir en compte el fracàs de les diverses sortides pacificadores i democratitzadores, sobre les qual es concretarà en l'apartat de temptatives de pau.

Amb l'acord establert a Sun City el 2003, quedava definit un govern integrat per senyors de la guerra i actors responsables de la deplorable situació, posant la transició al servei dels seus interessos amb la confiscació estatal i l'exclusió de l'oposició política no armada i de la societat. La integració d'actors bel·ligerants en el si de l'exèrcit congolès va fer que en la Tercera Guerra del Congo estès integrat per efectius estrangers, criminals, saquejadors

i violadors. A més, la nova Constitució instaurava un Estat Unitari fortament descentralitzat en 26 províncies, deixant de banda el problema de la nacionalitat dels ruandòfons (Kabunda, 2012, 213-214).

Els bàndols bel·ligerants van ser diversos i confusos donades les seves condicions i motivacions i l'alteració de certes prerrogatives inicials. Un d'ells son els soldats de les Forces Armades de la RDC, dels quals uns 30.000 estan desplegats al Kivu Nord des d'octubre de 2007 per a combatre els rebels de Laurent NKunda. Aquestes tropes estan integrades per efectius reclutats en els moviments rebels i les forces governamentals, fet que explica l'actitud indisciplinada, a la que s'ha d'unir la mala formació i pagament, augmentant la seva responsabilitat en violacions de drets humans per l'enriquiment propi i les xarxes il·lícites que esdevenen d'aquestes activitats. Molts dels caps de les FARDC es dirigeixen a la part oriental del país per enriquir-se a través de la fusta, la droga o el coltán, col·laborant fins fa poc amb els *mayi mayi* o els rebels hutus ruandesos enlloc de combatre'ls. Gran part de les brigades de l'exèrcit congolès han estat desintegrades pels rebels de Nkunda, enfront l'actitud passiva del president Kabila, que manté en càrrecs estratègics de l'exèrcit a ruandesos en detriment d'oriünds del Kivu (Kabunda, 2012, 217-218).

Els Rebels hutus ruandesos del FDLR, van ser un altre dels grups bel·ligerants, l'objectiu dels quals era la reconquesta del poder a Ruanda a través de les armes i mitjançant les activitats il·lícites que desenvolupen gràcies a l'*statu quo* del Congo. Parlem dels ex-FAR, els interahamwes de l'anterior regim ruandes de Habyarimana i els nens ruandesos a l'exili congolès després del genocidi del 1994 i adoctrinats sota l'ideologia del Hutu Power. Van acabar controlant amplis territoris dels Kivus on desenvoluparen la supervisió, explotació i comercialització minera, la producció i tràfic de cànnabis i el cobrament d'impostos (Kabunda, 2012, 219).

L'últim dels bàndols confrontats van ser els soldats de majoria tutsi integrats al CNDP liderat pel general Nkunda fins a inicis del 2009, que rebien el suport de Ruanda entre 2004 i 2009, suposant importants derrotes per al govern de Kabila (Kabunda, 2009, 45). Aquests provenien de Masisi –al Kivu nord– per tal de defensar la comunitat de Nkunda, i acabar amb la discriminació contra els ruandòfons i la minoria tutsi contra els rebels hutu ruandesos amb presència als Kivus. El CNDP defensa el federalisme o la

descentralització per a enfortir la seva presència al Kivu, i te importants representacions a Kigali i Kampala. Ha aconseguit la creació d'un mini-Estat amb la seva pròpia administració.

El maig del 2004 es reactivava el conflicte latent a partir de l'atac i invasió de Bukavu, per part de les tropes del CNDP de Nkunda i amb el suport del RCD. Entre el 13 i 14 d'agost d'aquell mateix anys es produïen noves matances a Gatumba, on els banyamulenges que s'hi refugiaven van ser assassinats per les milícies del FDLR i els *mayi mayi*, amb la col·laboració de les autoritats congoleeses i dels Kivus. El 18 de desembre del 2005 es va aprovar per referèndum l'adopció del federalisme per part de la RDC, establint una divisió territorial de 26 províncies que controlarien el 40% dels recursos naturals, decisió defensada per Ruberwa per tal de donar major presència als tutsis congolesos i que provenia de l'afinitat amb Ruanda i Uganda (Kabunda, 2009, 45-46). A finals del 2006 es celebraven les eleccions que escolliren a Kabila com a president, tot i la continuïtat de conflictes a diversos nuclis de la RDC. Cap el 2008 el conflicte s'estenia a altres zones del país amb el trencament de l'Acord de Goma, que paralitzava les negociacions entre el govern congolès, Nkunda i les milícies *mayi mayi* (Jiménez, 2009, 76).

Com a resposta a l'escalada de la violència, que suposava la presa de la capital regional per part del CNDP, el govern de la RDC va estimular la signa de dos acords amb Ruanda i Uganda. D'una banda, l'acord del 5 desembre 2008 posava en conjunció les actuacions de Congo i Ruanda en contra de les FDLR, i de l'exèrcit congolès i ugandès contra els rebels de l'Exèrcit de Resistència del Senyor de Garamba al nord-est del Congo. Aquest col·laboracionisme entre bàndols anteriorment enfrontats, sorgia per la voluntat de molts dels actors bel·ligerants a avançar-se a les possibles sancions de l'administració Obama i la Comunitat Internacional, a traves de l'assoliment d'un discurs pacificador, amb l'allunyament respecte al líder del CNDP i l'apropament al govern congolès (Kabunda, 2009, 46).

El 16 de novembre del 2008, Nkunda imposava certes condicions prèvies al desarmament del seu grup com el reconeixement de la nacionalitat dels tutsi congolesos, la neutralització dels grups armats hutus i algunes ambicions de caràcter personalista (Kabunda, 2012, 220). Però poc després arribava un dels cop més importants en contra de l'aixecament de Nkunda, doncs el 16 gener

del 2009 s'adherien al govern central, els principals comandants dissidents del CNDP, provocant la fugida del seu líder cap a Ruanda. La cooperació política entre Kinshasha i Kigali sobre el desarmament de les FDLR i pacificació del CNDP, va convertir aquest grup rebel en un partit polític a través de la integració dels combatents en la policia i l'exèrcit i els seus dirigent en l'administració del Nord Kivu, obviant les seves responsabilitats pel que fa als crims de guerra (Jiménez, 2009, 77).

4.4.2. Saqueig dels recursos naturals

Situada en el cor d'Àfrica, la República Democràtica del Congo esta ubicada en la regió de Grans Llacs, un indret replet de recursos naturals i diversitats ètniques. El territori, amb una extensió d'uns 2,4 milions de km², es troba envoltat de nou estats i posseeix 9000 km de fronteres, fet que dificulta en gran mesura el control territorial per part del govern. El conflicte que segueix patint aquest territori s'ha cobrat des del 1998 i fins el 2007 més de cinc milions de víctimes. Almenys un milió i mig de persones es troben desplaçades per culpa de la violència que perdura a la zona est del país, i un mig milió es troben distribuïts entre els països veïns (Royo, 2009, 7).

Les dinàmiques de guerra esdevingudes al territori de la RDC a partir de la dècada dels 90 van estimular l'emprament dels recursos materials estratègics de la RDC com a motor de les activitats bèl·liques de molts grups combatents i l'enriquiment d'unes elits nacionals i estrangeres que normalitzaren l'extensió de xarxes globals que operaven amb aquests mètodes.

Els principals beneficiats del manteniment del desordre a la RDC pel saqueig dels seus recursos, son Ruanda i Uganda i les empreses del Nord, que hi estan presents de forma directa o a traves de diverses milícies, emprant tutsis sota el pretext d'una protecció fictícia i xarxes comercials d'abast estranger, esdevenint els obstacles principals per a la pacificació del territori, ja que actuen a favor de la debilitat estatal i la fragmentació de les fronteres congolesees (Kabunda, 2009, 47).

Aquest fet es deu a la seva magnífica posició geoestratègica, doncs es un dels quatre principals productors mundials de diamants del món, el primer productor mundial de coltàn, a més de posseir altres recursos com petroli, la

meitat de les reserves mundials de cobalt, el 60% de les selves africanes i rius amb gran potencial hidroelèctric (Kabunda, 2012, 201).

L'excusa intervencionista de Ruanda no coincidia amb el transfons de les seves intencions, que pretenia lluitar per la supervivència del regim del FPR, enriquir la seva elit política i alliberar de la pressió demogràfica a través del manteniment de l'excedent poblacional als Kivus, arribant a emprar el CNDP com a avantguarda en la seva explotació dels recursos.

D'altra banda, la participació d'Uganda va respondre a una combinació de seguretat nacional, a través de la neutralització dels moviments rebels com l'Aliança de les Forces Democràtiques o el LRA, i interessos privats (Kabunda, 2012, 221-222).

La Guerra Panafricana va acabar d'instaurar una tendència creixent que va acabar aportant beneficis a diverses capes poblacionals i en diferent mesura, enriquant a multinacionals europees, nord-americanes, orientals i africanes –Gran Bretanya, EE.UU., Israel, Bèlgica, Suïssa, Antilles, Alemanya, Malasia, Kazahstan, Xina o Ruanda–, funcionaris internacionals de l'ONU, actors nacionals del Govern de transició, i sobretot a Mobutu i els seus dignataris, que arribà a assolir una de les deu fortunes més amplies del món. L'informe de Nacions Unides del 2001 i 2002 va concloure que existien 85 empreses que no complien el codi de conducta de l'OCDE, entre elles, quatre grans bancs –tres dels quals belgues–, 17 empreses del sector miner nord-americanes, canadenques, belgues i britàniques, onze empreses de diamants belgues i desenes de firmes poc conegudes d'Àfrica, Orient Mitjà i Àsia (Kabunda, 2009, 44).

En l'apogeu de la guerra, aquestes havien permès, col·laborat o beneficiat l'explotació dels recursos del territori, essent Kagame i Museveni, els "padrins" de l'explotació per a Ruanda i Uganda, doncs posseïen recursos com l'or, el coltàn o diamants, inexistents dins de les seves fronteres. Segons aquest informe, el govern de la RDC es lucrava de moltes activitats amb l'establiment de règims semi-esclavistes per a explotar els seus recursos, enfront la connivència, passivitat i suport a aquest països per part d'Alemanya, Bèlgica, EE.UU., Regne Unit, Dinamarca i Irlanda, fet que incentivava la maquinària de guerra.

El Banc Mundial va aportar ajuda financera a aquests països obviant les seves dinàmiques predadores il·legals, que exercien altres nacions continentals com Camerun, la República Centreafricana, Tanzània i Kenya, internacionals com l'URSS i Xina –per coltàn- i d'altres com Israel, Líban, Sudàfrica o Bèlgica –per diamants-, accentuant el marasme d'actor que contribueixen a la desestabilització del territori (Royo, 2009, 10).

El saqueig dels recursos estratègics ha condicionat i alimentat altres activitats com el tràfic i emprament d'armes, la violència multiforme i la destrucció del patrimoni i entorn congolesos. Les xarxes internacionals que mouen minerals preciosos com l'or, el diamant o el coltán, recauen en el control governamental, que a través de l'empresa estatal MIBA o la Societat de Mines d'Or de Kilo Moto a Ituri, distribueixen la producció cap enfora. El gruix productiu que escapa de les seves mans, es desplaça a través de petits traficants cap a Ruanda, des d'on s'exporta internacionalment.

La problemàtica delata els vertaders interessats en el manteniment d'aquest descontrol sobre el tràfic de minerals, doncs els beneficiats han estat des de funcionaris governamentals i estrangers, passant pel CNDP finançat per les elits tutsis de Goma, o les FDLR aliades de Kinshasha amb suport de l'exèrcit congolès al Kivus i que exporten cap a Ruanda i Uganda, fins a diverses capes poblacionals del territori, que han acabat instaurant una mena de "neopatrimonialisme" sense l'Estat" (Kabunda, 2009, 48).

4.5. Temptatives de pau

El nou mandatari, acceptat per la Comunitat Internacional i els EE.UU., va realitzar sota la tutela d'aquest últim, una trobada a Washington amb Paul Kagame a partir de la qual les tropes ruandeses i ugandeses es van anar retirant de forma progressiva del territori. El mandatari ruandès va rebre l'ajuda de l'administració Clinton per a derrocar a Kabila amb el suport d'Uganda i Burundi, però després dels atemptats de l'11 de setembre, G. Bush va pressionar a ambdós governs per a que retiressin les tropes que estaven en territori congolès, com a resultat de les inclinacions democràtiques de Kabila i els interessos en favor dels EE.UU. que aquest suposava. Actualment, la presència de la MONUC i les pressions internacionals com la de Barack

Obama, han impedit l'ocupació de la part oriental de la RDC per part d'Uganda i Ruanda (Kabunda, 2012, 223).

La mort de Kabila pare va obrir el pas, tot i que amb seriosos dubtes inicialment pel deplorable panorama que heretava, a un nou període d'esperançadores expectatives amb la continuació del Diàleg Inter-congolès. Joseph Kabila va saber extreure profit de la situació i decantà les negociacions de pau cap el seu bàndol procurant pactar des d'una posició de força (Farres, 2010, 91). Cap el 2002 s'iniciaven els intents de restabliment de la pau des de Pretòria i Luanda, entre el governs Joseph Kabila i els de Kagamé i Museveni. En ambdós acords es determinava la retirada del territori congolès de les tropes de respectius països, així com el desarmament dels grups armats il·legals i les forces negatives (Kabunda, 2012, 211).

Sota iniciativa del president sud-africà Thabo Mbeki, van iniciar-se les converses de pau a Sun City que havien d'establir les bases unificadores de la RDC, la creació d'un sistema democràtic amb participació de diversos partits polítics i la celebració d'eleccions obertes, tot i que l'exèrcit no seria objecte de reformes, problemàtica que perdurarà fins a l'actualitat. El 30 juliol del 2002 es produïa la signa del tractat de Pretòria per tal de retirar les tropes ruandeses del territori congolès i procurar el desarmament de les milícies hutu *interahamwes*, actives a l'est del Congo.

El 6 setembre d'aquell mateix any, es pactava el tractat de pau entre la RDC i Uganda, segons el qual Kampala es comprometia a retirar les tropes de Bunia i enfortir relacions. A finals d'any, es signava l'Acord Global i Inclusiu de Pretòria el 17 de desembre, pel qual el MLC, el RCD i l'oposició política representada per membres de la societat civil i milícies *mayi mayi*, definien la conclusió teòrica de la Segona Guerra del Congo, establint-se una agenda pacificadora per tal d'instaurar la democràcia al país (Jiménez, 2009, 76).

Les pressions internacionals i la mediació sud-africana, van procurar la signa definitiva del protocol de l'acta final del Diàleg Intercongolès l'abril del 2003 a la ciutat de Sun City. L'objectiu era restaurar la pau i la sobirania a través d'un govern de transició que havia de comptar amb la figura del president Kabila i quatre representants dels principals moviments armats, de la societat civil i l'oposició política.

Aquests representants van ser Ndongbassi, del govern de Laurent Kabila, que hauria de complir les prerrogatives de reconstrucció i el desenvolupament del país; Bemba, del grup insurgent MLC, que es faria càrrec de la comissió econòmica i financera; Ruberwa de la RCD, que s'encarregaria de la comissió política; i Ngoma de l'oposició no armada i responsable de la comissió social i cultural. Aquest repartiment de poders va ser anomenat com la fórmula del "1+4", que pretenia assolir la pau en els quatre anys que havia de durar la transició governamental. Finalment, es va fer patent el fracàs de la proposta, que ja naixia amb una certa predisposició per acabar així, doncs implicava a persones culpables de crims de guerra. A la pràctica, el poder va recaure en mans de moviments armats, els quals van establir contractes lleonins amb empreses estrangeres, mentre dos dels cinc càrrecs requeien en el govern de la RCD. De fet, Bemba i Ruberwa van actuar com la cinquena columna d'Uganda i Ruanda en el territori congolès, mentre es posicionava a Ngoma, cofundador del RCD, en detriment d'Etienne Tshisekedi i el seu partit Unió per la Democràcia i el Progrés Social, restringint d'aquesta manera, l'accés al poder de l'única oposició armada (Kabunda, 2009, 42).

La fi de la transició s'iniciava amb unes eleccions presidencials i legislatives després de 4 dècades sense comicis, tot i que amb la continuïtat dels conflictes a la regió del Nord i Sud Kivu i a la província Oriental. Aquestes eleccions van ser finançades per la Comunitat Internacional amb 397 milions de dòlars, celebrant-se el 30 de juliol del 2006.

Tot i que l'opinió pública internacional va titllar-les de transparents i democràtiques, aquestes van celebrar-se en condicions inadequades per la falta d'infraestructures bàsiques, la persistència de combats i bosses de resistència a moltes àrees de la part oriental del país, i per les polítiques i practiques d'exclusió estatals. Les eleccions devien suposar l'assoliment de la pau i la terminació del pèssim govern transitiu, però per a la Comunitat Internacional, que finançava i organitzava les eleccions, només foren un instrument per a posicionar els dirigents escollits en el govern i negociar la reconstrucció de la RDC amb ells.

Els resultats van evidenciar una fractura nacional que bipolaritzava i inclús tripolaritzava l'escenari polític de la República segons el factor ètnic. Kabila, amb el seu Partit del Poble per la Reconstrucció i la Democràcia, sortia

beneficiat a la part oriental suahilífona del país mentre Bemba, a través del Moviment per a l'Alliberació de Congo, ho feia a la part occidental lingaláfona. A causa de l'aïllament polític de Tshisekedi, a les dues províncies del Kasai, zona poblada per *balubas*, va sortir escollit Kashala amb la seva Unió per a la Reconstrucció del Congo (Kabunda, 2012, 215-216).

Tot i la victòria de Kabila, s'aguditzava el problema de la legitimitat, malgrat que el de la legalitat no, pel que després dels resultats de la volta electoral es produïa un nou enfrontament armat a Kinshasha, aquest cop entre els exèrcits de Kabila i el de Bemba entre el 20 i el 22 d'agost d'aquell any, que s'unirien a la rebel·lió de Nkunda.

5. OBSERVACIONS CONCLUSIVES

Tal i com s'ha intentat retratar en aquest treball, les característiques del conflicte mundial africà responen als efectes que van tenir les motivacions i actuacions de diversos actors en el territori congolès al llarg de la seva història. Moltes de les dinàmiques d'aquest conflicte que llinda amb l'actualitat, resulten indissociables del seu passat, doncs la llarga i multiforme tradició de la seva violència ha deixat petjades en el territori i en les mentalitats de la població.

Aquest fet obliga a desfer-nos de qualsevol apriorisme a l'hora de parlar sobre la conflictivitat africana en general, i de la RDC en particular, doncs el silenciament de moltes pràctiques durant els successius sotmetiments a l'autoritat de diversos grups o personalitats, l'ocultació d'intencions vertaderes per part dels benefactors dels seus recursos naturals i les desestabilitzacions generals que s'incentivaren en pro d'aquestes causes, exposen un complicat panorama que, degut a aquesta mateixa complexitat, s'acabava reduint al factor explicatiu de l'etnicisme. Sí que es cert que la identitat va jugar un important rol en el conflicte, però fou més com a força de mobilització política que com a causa principal i vertadera (Jiménez, 2009, 77).

La instrumentalització de diversos grups ètnics va ser una tàctica recurrent tant per part del govern de la RDC com dels països veïns, així com per les forces insurgents i els conglomerats empresarials que absorbien els recursos

del territori congolès. Les finalitats eren diverses segons el marc del conflicte i els actors que perpetuaren aquestes accions, però la majoria pretenien desestabilitzar el seus nuclis d'influència sempre que els reportés beneficis amb els que alimentar la maquinària de guerra o els patrimonis personals. Aquest conjunt de divisions establertes per l'extrema regionalització que assolí el conflicte, van accentuar les tensions entre algunes ètnies amb el consegüent desencadenament d'intenses violències que, o bé resultaven irrefrenables, o bé rebien la passivitat governamental i dels òrgans internacionals.

Per culpa d'aquests esdeveniments hi ha hagut uns 6 milions de desplaçats interns a la RDC, que han acabat distribuïts per tot el país, però sobretot a la regió oriental, on l'exèrcit congolès segueix lliurant combats contra diversos grups armats i les poblacions es troben en risc de desnutrició i totalment desamparades d'atenció mèdica. De fet, segons l'ACNUR, la RDC ocupa el tercer lloc mundial com a país d'origen dels refugiats (Bondia, 2009, 92).

Les violències i rancors que van desencadenar-se durant els xocs bèl·lics mostraren una agressiva corrupció dels drets humans, cometent-se violacions flagrants d'aquests i la instauració d'una cultura de la impunitat que pràcticament legitimava aquestes accions, establint-se una certa correlació entre la "nova" violència que arribava a assolir aquest territori en el segle XXI i la perpetrada pels mètodes del colonialisme, com si una maledicció assetgés el país per culpa de la seva riquesa.

A més dels actes de violència sexual perpetrats per membres de la policia nacional, de les forces armades i de les milícies, ja sigui per acció o omissió, existeixen altres formes de violència sexual en l'àmbit escolar i universitari. Per si no fos poc, l'exercici dels drets civils es caracteritza per una intolerància general que es materialitza en la repressió de manifestacions i oposicions polítiques, deixant patent el fracàs de la instauració de la democràcia a la RDC.

Des de l'emprament de nens del carrer segrestats per a convertir-los en guerrers de les forces insurgents, fins els desplaçaments obligats de poblacions senceres ja sigui pel govern o pels bàndols bel·ligerants, les violacions dels drets humans no han rebut la resposta adequada dels òrgans judicials interns, que han emprat la Constitució per a limitar les seves atribucions. D'altra banda, fins el juliol de 2002 el TPI no incloïa la violació d'aquests drets en la seva

agenda (Bondia, 2009, 94), que tampoc evitava la màxima expressió d'aquesta *a posteriori* amb les confrontacions del general Nkunda i Kabila entre 2006 i 2008, moment en el que es produïren més violacions dels drets humans (Jiménez, 2009, 78).

La continuïtat de les violències multiformes també s'han d'emmarcar en el difós suport de la Comunitat Internacional, que a través de "falses sortides" va legitimar, desoir, finançar o pal·liar parcialment les accions d'actors bel·ligerants implicats en crims de guerra. L'impediment d'un accés global a les instancies del poder polític de la RDC va acompanyar el deteriorament dels drets congolesos sobre atribucions econòmiques, socials i culturals. A part del dret a l'ensenyament bàsic vulnerat i sense garanties, i el limitat accés al dret a l'habitatge, l'alimentació i el nivell de vida, la pràctica predadora generalitzada va provocar la mala gestió del sector miner, a la qual s'hi van abocar moltes comunitats per tal d'extreure un incentiu mínim per a sobreviure (Bondia, 2009, 92).

D'aquesta manera es planteja un dels majors problemes passats i de l'actualitat de la RDC, es a dir, el saqueig dels seus recursos naturals. El govern de transició, en el qual hi participà l'actual president Kabila fill, va establir contractes amb empreses estrangeres amb bases corruptes i poc transparents, delatant la "canibalització" del sector miner. La caça de diamants sobre els jaciments congolesos i els de la província ruandesa de Lunda; els petits traficants que exploten el coure des de la fallida de la Gecamines a Katanga; l'or del Kivu nord i el de Kisangani, des d'on s'exporta a l'estranger i un seguit de recursos que abandonen el territori congolès (Kabunda, 2009, 30), han donat origen a una llarga llista de xarxes de contraban, el benefici de les quals, ha acabat de definir els vertaders guanyadors del conflicte de la RDC, bàsicament representats per les elits congoleeses, els senyors de la guerra, actors no oficials, polítics locals, membres d'institucions paral·leles i les xarxes criminals d'abast internacional.

BIBLIOGRAFIA EMPRADA

BARRIL, Álvaro. *Estado Libre del Congo*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2012 [Treball de fi de màster].

FARRES, Guillem. «La segunda guerra del Congo, rol de los principales actores regionales». *NOVA AFRICA*, gener 2010, núm. 26, p. 79-96. ISSN 1136-0437. Depósito legal B-5104-96

HOSCHILD, Adam. *El Fantasma del rey Leopoldo: una historia de codicia, terror y heroísmo en el África*. Barcelona: Península, 2002, 572 p. (Atalaya; 86). ISBN: 8483074303.

KABUNDA, Mbuyi. «Dimensión política y cultural de la conflictividad en la República Democrática del Congo». *Nova Àfrica*, juliol 2003, núm. 13, p. 7-26. ISSN 1136-0437. Depósito legal B-5104-96.

KABUNDA, Mbuyi; JIMÉNEZ, Toni (coord.). *República Democràtica del Congo. Drets Humans, conflictes i construcció/destrucció de l'Estat*. Barcelona: Fundació Solidaritat UB i Inrevés, 2009. ISBN: 978-84-937023-1-1.

ROYO, Josep M^a. La guerra de la RD Congo, más allá de sus recursos. *Quaderns de Construcció de Pau* n° 11, Escola de Cultura de Pau, Desembre del 2009.

RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA, Itziar (ed.). *Más allá de la barbarie i la codicia. Historia i política en las guerras africanas*. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2012, 322 p. (Biblioteca de Estudios Africanos; 21). ISBN-13: 978-8472905696